

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

ДАНЬШИН Максим Валерійович - професор, доктор юридичних наук, професор кафедри права Національної безпеки та правової роботи Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПОПОВ Володимир Юрійович - аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

DOI:10.32782/LAW.2020.1.11

УДК 343.985

У статті розглянуто специфіку організаційних дій слідчого та окремі особливості його взаємодії з оперативними співробітниками під час розслідування терористичних актів. Відзначається, що складність організації розслідування терористичного акту зумовлена досить специфічним механізмом вчинення зазначених злочинів, окремою необхідністю тісного співробітництва з громадськістю й засобами масової інформації, а також низкою зовнішніх труднощів організаційно-забезпечувального характеру. Досліджуючи проблематику автор акцентує свою увагу на окремих прозалинах і прорахунках, які містяться у діючому кримінальному процесуальному законодавстві й стосуються неможливості проведення перевірки інформації про вчинення терористичних актів до початку досудового розслідування, пропонується авторське бачення шляхів усунення цих помилок. Поряд з безсумнівними перевагами групової (колективної, бригадної) форми організації розслідування аналізованих злочинів, звертається увага на її недоліки, які пов'язані з забезпеченням умов для безпосереднього сприйняття всіх доказів кожним членом слідчо-оперативної групи та наголошується, що для уникнення подібної ситуації потрібне налагодження швидкого взаємобміну інформацією про перебіг та результати розслідування між всіма членами групи, зокрема щодо отриманих у ході слідства джерел доказової інформації, прийнятих процесуальних рішень тощо. Зазначається, що до науково-технічного забезпечення слідчо-оперативної групи необхідно включати останні ін-

новаційні експертні технології, зокрема, нові технології виявлення слідів рук та візуальної біометрії, системи акустичного стеження (допомагають визначати напрямок шуму та стрільби у ході проведення антитерористичних операцій), автоматизовані інформаційно-пошукові та інформаційно-довідкові системи. Наголошено, що важливим аспектом організаційного процесу розслідування зазначених злочинів слід визнати використання допомоги громадськості для організації розшуку злочинців «по гарячих слідах», забезпечення охорони місця події та слідчої інформації до прибуття слідчо-оперативної групи або наряду поліції, залучення представників громадськості до проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Відзначається доцільність використання слідчими можливостей інформаційних медіа-ресурсів в процесі розслідування злочинів та виокремлюються найбільш поширені форми такої взаємодії.

Ключові слова: злочин, тероризм, акт, протидія, форми взаємодії, слідчо-оперативна група, групова (бригадна) організація розслідування.

Постановка проблеми

Розслідування терористичного акту потребує особливо ретельної організації, зумовленої досить специфічним механізмом вчинення зазначених злочинів, а також окремою необхідністю тісного співробітництва з громадськістю й засобами масової інформації на тлі сформованої обстановки терору, широкого суспільного резонансу та

несприятливого емоційного стану у суспільстві загалом. Поряд із цим, як свідчить слідча практика, розслідування актів тероризму значно ускладнюється низкою зовнішніх труднощів організаційно-забезпечувального характеру, до яких передусім належать існуючі прогалини в антитерористичному законодавстві, проблеми, пов'язані з відсутністю необхідного досвіду розслідування даних складів злочинів та недоліки у забезпеченні якісного добору кадрового складу співробітників, задіяних у протидії терористичній діяльності, що безумовно впливає на організаційний процес розслідування зазначених злочинів у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми організації розслідування у кримінальному провадженні були предметом досліджень таких відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, як: В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.Д. Берназ, А.Ф. Волобуєв, М.В. Даньшин, В.А. Журавель, В.О. Образцов, В.О. Коновалова, М.В. Салтєвський, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та ін. Окремі ж аспекти організаційних дій слідчого в контексті розслідування терористичних злочинів розглядалися у наукових працях М.М. Букаєва, Ж.В. Вассалатій, В.Г. Гузікова, О.М. Коршунової, О.В. Ісакова, М.О. Ленка, А.Г. Марутіна та інших дослідників.

Постановка завдання

Метою цієї статті є дослідження особливостей організаційної діяльності та взаємодії слідчого з оперативними співробітниками у процесі розкриття та розслідування терористичного акту, внесення пропозицій щодо усунення недоліків організації розслідування зазначених злочинів на його початковому етапі для найбільш ефективного вирішення тактичних завдань досудового слідства.

Виклад основного матеріалу

У криміналістиці під організацією розслідування розуміється створення необхідних умов для успішного проведення запланованих слідчо-розшукових дій і забезпечення їх необхідними силами та засобами, адже ідеально складений план розслідуван-

ня може так і залишитися на папері нереалізованим, якщо необхідні для його реалізації заходи не будуть здійснені практично [1, с. 20]. Як наголошують вчені-криміналісти, організація досудового розслідування означає: своєчасну розробку узгодженого плану заходів місцевих (територіальних) органів правопорядку; налагодження належної взаємодії у процесі розслідування між слідчим, співробітниками оперативних підрозділів, спеціалістами; забезпечення кваліфікованого керівництва слідчо-оперативною групою чи слідчою бригадою; проведення регулярних оперативних нарад слідчо-оперативної групи; налагодження систематичного обміну інформацією та звітністю про результати роботи слідчо-оперативної групи і кожного слідчого; забезпечення необхідних умов праці; забезпечення своєчасної розробки і виконання планів розслідування щодо кожного кримінального провадження; здійснення інших організаційних заходів для успішного розкриття і розслідування злочинів [2, с. 261].

В умовах реалізації найскладніших завдань, які постають перед слідчим під час розслідування терористичних актів, особливого значення набуває організація розслідування зазначеної категорії злочинів на його початковому етапі. У цій інтелектуальній та практичній діяльності В.К. Спружевников справедливо виокремлює наступні основні елементи: систему первинних організаційно-аналітичних та практичних організаційно-підготовчих дій; упорядкованість системи перевірочних і первісних невідкладних слідчих і оперативно-розшукових заходів; організаційно-аналітичну діяльність з визначення обставин, які підлягають встановленню у провадженні; планування розслідування; визначення напрямів розслідування, послідовність провадження слідчих та інших дій по встановленню підозрюваного і обвинуваченого [3, с. 15–16].

Відповідно до ч. 2 ст. 214 КПК України, досудове розслідування розпочинається після внесення відповідних відомостей про вчинене злочинне діяння до Єдиного реєстру досудових розслідувань і з цього моменту розпочинається початковий етап розслідування. Згідно з ч. 2 ст. 216 КПК

України, розслідування злочинів, передбачених ст. 258 КК України (терористичний акт) наразі покладено на слідчих органів безпеки. Проте, як свідчать матеріали слідчої практики, ознаки об'єктивної сторони терористичних злочинів, можуть міститися й в інших складах кримінальних правопорушень (наприклад, ст.ст. 109, 110, 147, 261 КК України), які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування, що потребує негайного проведення уповноваженими особами комплексу слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) заходів, спрямованих на встановлення наявності чи відсутності в діях злочинців спеціальної терористичної мети та, відповідно, правильної кваліфікації вчиненого злочинного посягання.

На жаль, положення чинного вітчизняного кримінального процесуального законодавства не передбачають можливості проведення перевірки інформації про злочини до початку досудового розслідування. У цьому сенсі підтримуємо думку В.А. Фастовця, який відзначає, що процедура перевірки заяв або повідомлень про вчинений злочин, що була передбачена ст. 97 КПК України 1960 р., була своєрідним «фільтром», який дозволяв «відсіяти» заяви або повідомлення, подані з хуліганських або інших мотивів, особами з психічними хворобами, або заяви та повідомлення про події, що не були злочинами. Такий порядок розгляду заяв і повідомлень громадян про вчинені злочини дозволяв слідчим зосередити свої зусилля на тих зверненнях, які містили достатні дані про наявність ознак злочину [4, с. 50].

Дійсно, аналіз слідчо-судової практики наочно демонструє, що існує велика ймовірність надходження до правоохоронних органів заяв чи повідомлень про вчинення терористичних актів, проте за результатами проведення слідчо-розшукових заходів встановлюється, що у дійсності мало місце вчинення інших, схожих за ознаками об'єктивної сторони злочинів. Після чого виявлені злочинні діяння перекваліфікуються на зовсім інші склади злочинів.

Отже, за відсутності інституту дослідчої перевірки слідчі вимушені приймати рішення про початок досудового розслідування

за своїм внутрішнім переконанням, керуючись мінімальним обсягом інформації про подію та ознаки складу вчиненого злочину. До того ж в окремих випадках, зокрема з метою визначення належності вилучених об'єктів невідомої конструкції до вибухових пристроїв (біологічної, хімічної, радіологічної зброї) або ж задля встановлення факту кримінальної природи вибуху (пожежі, аварії тощо), у якості додаткового засобу перевірки інформації про вчинення терористичного акту, не зайвою, на нашу думку, була б законодавчо закріплена можливість призначення необхідних судових експертиз (судової вибухотехнічної, пожежно-технічної, експертизи матеріалів, речовин та виробів тощо). Однак, за приписами ч. 3 ст. 214 КПК України, законодавець передбачає можливість до внесення відомостей до ЄРДР проведення лише огляду місця події. Проведення інших слідчих (розшукових) дій до початку досудового розслідування у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві не передбачається. З огляду на зазначене, вважаємо за доцільне доповнити чинний КПК України відповідними положеннями, які передбачили б у разі необхідності можливість проведення перевірки заяв та повідомлень про вчинене кримінальне правопорушення до початку досудового розслідування, як це було передбачено КПК України 1960 р., в тому числі й шляхом отримання у регламентований термін відповідного висновку експерта.

Враховуючи специфіку терористичних злочинів та особливу складність їх розслідування, слідча практика продемонструвала необхідність використання групової (колективної, бригадної) форми організації розслідування досліджуваних злочинів [5; 6]. Цей метод організації розслідування, як слушно відзначають окремі дослідники, має наступні переваги у порівнянні з індивідуальним: 1) надає можливість одночасного провадження значної кількості різних за характером та ступеню складності слідчих дій та оперативно-розшукових заходів (одночасних допитів підозрюваних одразу ж після їх затримання, одночасних обшуків в місцях проживання підозрюваних, їх рідних та близьких, місцях зберігання зброї тощо); 2) надає можливість

одночасної перевірки кількох версій, одночасного провадження слідства за кількома напрямками та в місцях, віддалених одне від одного; 3) забезпечує швидкість та мобільність реагування на зміни слідчої ситуації під час розслідування за рахунок концентрації зусиль групи на окремому напрямку розслідування в той або інший його момент. Слідчо-оперативна група або слідча бригада створюють умови для тактичного маневрування, підвищення мобільності розслідування за рахунок оптимального розподілу, а за необхідності й перерозподілу та концентрації зусиль членів групи на найважливіших напрямках [7, с. 111–112].

Проте в колективній організації розслідування злочинів існує дещо прихований недолік, пов'язаний із забезпеченням умов для безпосереднього сприйняття всіх доказів кожним членом слідчо-оперативної групи [8, с. 95]. Справа у тому, що при груповому методі розслідування злочинів існує небезпека того, що кожний окремий член групи та її керівник можуть не знати всіх результатів розслідування, що може викликати ряд негативних наслідків (некоординовані дії окремих членів групи, порушення необхідної послідовності в роботі). Це, зокрема, може бути використано стороною захисту у суді, як підстава для сумніву в допустимості доказів, отриманих тими чи іншими членами слідчо-оперативної групи при проведенні слідчих (розшукових) дій [9, с. 188].

Крім того, в організації розслідування злочинів слідчо-оперативною групою існує низка й інших труднощів і недоліків, на які цілком справедливо звертає увагу І.П. Кравець. До останніх зокрема належать: 1) необгрунтоване затягування розслідування, що ускладнює можливість збирання доказів, створює в слідчій групі атмосферу невпевненості і песимізму; 2) «автономія» членів слідчих груп, яка здатна заподіяти чималу шкоду державним інтересам, правам учасників процесу, оскільки невірні прийняті рішення в таких випадках не виправляються часом, а можливі процесуальні порушення або зловживання з боку окремих слідчих вчасно не присікаються; 3) територіальна роз'єднаність, що призводить до поступового ослаблення зв'язків між членами слідчої

групи, а також між ними і керівником групи; 4) участь декількох слідчих у прийнятті найбільш важливих процесуальних рішень, які часом не мають логічного зв'язку, а іноді і зовсім суперечать один одному, оскільки процесуальні документи складаються різними слідчими, жоден з яких не дослідив всієї сукупності обставин провадження [10, с. 199].

Видається, що подолання зазначених вище ситуацій при розслідуванні терористичних актів потребує, насамперед, формування слідчо-оперативної групи з найбільш компетентних та ініціативних співробітників та досвідченого в цій категорії провадження керівника групи; налагодження швидкого взаємообміну інформацією про перебіг та результати розслідування між всіма членами групи; спільного обговорення прийнятих процесуальних рішень та отриманих у ході слідства джерел доказової інформації. У ролі організатора керівник групи повинен забезпечити ефективний й безперервний контроль за виконанням доручень, вказівок і обов'язків, покладених на кожного члена слідчо-оперативної групи, вжити невідкладних заходів реагування на виявлені процесуальні порушення або службові зловживання з боку окремих співробітників, а також сформувати у колективі сприятливий психологічний клімат та почуття єдності усієї групи.

Залежно від професійної кваліфікації учасників слідчо-оперативної групи та запланованих слідчо-розшукових заходів, у її складі створюється підгрупа з управління (визначає тактико-стратегічні напрями розслідування, здійснює штаб-планування та контроль за виконанням плану), формуються слідчі, оперативні та експертні підгрупи. Як демонструє слідча практика, доцільним є також створення окремих робочих підгруп з матеріально-технічного забезпечення, забезпечення безпеки учасникам групи, взаємодії з представниками спеціальних спецслужб іноземних держав, підгрупи, що здійснює співпрацю з засобами масової інформації.

До науково-технічного забезпечення слідчо-оперативної групи необхідно включати останні інноваційні експертні технології.

Зокрема, під час виявлення та розслідування терористичних злочинів можуть бути використані: нові технології виявлення слідів рук та візуальної біометрії (системи оперативної ідентифікації, сканування сітківки ока, аутентифікація по геометрії обличчя тощо), системи акустичного стеження (допомогають визначати напрямок шуму та стрільби у ході проведення антитерористичних операцій), автоматизовані інформаційно-пошукові та інформаційно-довідкові системи (обліки викраденої зброї і бойових припасів, обліки транспортних засобів, міжнародні бази даних щодо осіб, які підозрюються у причетності до терористичної діяльності, система авторизації подорожей та ін). За слідчо-оперативною групою прикріплюється пересувна експертно-криміналістична лабораторія.

Важливим аспектом організаційного процесу розслідування терористичних актів слід визнати використання допомоги громадськості та засобів масової інформації. У криміналістичній літературі рекомендуються такі форми використання цієї допомоги: 1) звернення слідчого через засоби масової інформації до громадськості з проханням надати допомогу в установленні обставин учинення злочину; 2) залучення представників громадськості до проведення окремих слідчих (розшукових) дій; 3) використання громадськості, зокрема через ЗМІ, для встановлення та усунення суб'єктивних умов, що сприяли вчиненню злочину [1, с. 22]. Як слушно наголошує О.М. Тюменцев, використання слідчими можливостей інформаційних медіа-ресурсів в процесі розслідування злочинів обумовлено: швидкістю і широтою доведення до населення необхідної інформації, можливістю миттєвої зміни і доповнення цієї інформації, наявністю зворотного зв'язку з населенням через редакції видавництва або чергові частини правоохоронних органів, водночас як необхідність використання слідчим такої допомоги визначається недоліком або відсутністю інформації про подію злочину та причетних до нього осіб, неможливістю отримання потрібних даних іншим способом [11, с. 174].

У процесі розслідування терористичних актів за участю громадян слідчий може організувати розшук злочинців «по гарячих

слідках», забезпечити охорону місця події та слідчої інформації до прибуття слідчо-оперативної групи або наряду поліції, здійснити прочісування території з метою виявлення фрагментів та уламків знарядь злочину, особистих речей, предметів одягу, інших слідів, які залишили злочинці навколо місця терористичного замаху, провести необхідні заходи щодо рятування людей, надання їм невідкладної медичної допомоги тощо.

За допомогою ЗМІ слідчі та оперативні співробітники мають можливість встановити всіх можливих очевидців акту тероризму, отримати відомості щодо загиблої особи у разі виявлення невідомого трупу, встановити місцезнаходження осіб, зниклих безвісти, забезпечити оперативний розшук передбачуваного злочинця (учасників терористичної групи або терористичної організації). До найбільш поширених форм такої взаємодії насамперед слід віднести: офіційні звернення до керівників медійних ресурсів із проханням надати слідству цікавлячу інформацію про обставини розслідуваної події; відповіді на запити редакцій ЗМІ щодо ходу та результатів розслідування, вжитих заходів безпеки, стану криміногенної обстановки тощо; проведення прес-конференцій, «прямих ліній» і «прямих ефірів» з представниками органів досудового слідства, які брали участь у протидії терористичній діяльності; вивчення та аналіз оприлюднених матеріалів, направлення до медійних установ спростувань щодо невірно висвітлених фактів та обставин кримінального провадження; організацію роботи «гарячої лінії» та ін.

Висновки

Таким чином, організація розслідування терористичного акту перш за все пов'язана з оптимізацією цього виду діяльності. Тому, організаційний процес не повинен згортатися до встановлення всіх обставин розслідуваної події та причетних до злочину осіб, до самого закінчення досудового розслідування. Ефективність організації розслідування аналізованої категорії злочинів багато в чому залежить від налагодженої координаційної системи взаємобміну інформацією про перебіг та результати розслідування між всіма членами слідчо-оперативної групи, використання допомоги

громадськості та можливостей новітніх інформаційно-комунікаційних ресурсів.

Література

1. Криміналістика: підручник : у 2 т. Т. 2 / А.Ф. Волобуєв, О.В. Одерій, Р.Л. Степанюк та ін.; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярвої. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 312 с.
2. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель, В.О. Коновалова та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 456 с.
3. Спружевников В.К. Организация первоначального этапа расследования преступлений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 2011. 28 с.
4. Фастовець В.А. Реєстрація заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Вісник прокуратури*. 2013. № 2. С. 43–51.
5. Михайлов А.И., Соя-Серко Л.А., Соловьев А.Б. Научная организация труда следователя. Москва: Юрид. лит., 1974. 168 с.
6. Химичева Г. П., Бажанов С. В. Групповой метод расследования тяжких преступлений: учеб. пособие. Смоленск: Изд-во СГУ, 1997. 59 с.
7. Тарасенко О.І. Особливості організації розслідування бандітизму. *Право і Безпека*. 2005. № 5. Т. 4. С. 110–113.
8. Палюх А. Особливості процесу пізнання при бригадному методі розслідування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 1. С. 95–101.
9. Обаль О.О. Слідчо-оперативна група як оптимальна організаційно-правова форма взаємодії слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні економічних злочинів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 2. С.
10. Кравец І.П. Организация первоначального и последующего этапов расследования преступлений связанных с террористическими актами, совершенными посредством взрывов. *Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал*. 2015. № 1. С. 195–200.
11. Тюенцев А.Н. Организационно-правовые и тактические вопросы использования средств массовой информации при расследовании и профилактике преступлений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Волгоград, 2000. 238 с.

SUMMARY

The article considers the specifics of the investigator's organizational actions and some features of his interaction with operatives during the investigation of terrorist acts. It is noted that the complexity of the organization of the investigation of a terrorist act is due to a very specific mechanism for committing these crimes, a special need for close cooperation with the public and the media, as well as a number of external organizational difficulties. Examining the issue, the author focuses on certain gaps and miscalculations, which are contained in the current criminal procedure legislation and relate to the impossibility of verifying information about terrorist acts before the pre-trial investigation, the author's vision of ways to eliminate these errors. Along with the undoubted advantages of the group (collective, brigade) form of organization of the investigation of the analyzed crimes, attention is drawn to its shortcomings, which are related to providing conditions for direct perception of all evidence by each member of the investigative task force and emphasizes that to avoid such a situation rapid exchange of information on the course and results of the investigation between all members of the group, in particular on the sources of evidence obtained during the investigation, the procedural decisions, etc. It is noted that the scientific and technical support of the investigative task force should include the latest innovative expert technologies, in particular, new technologies for detecting handprints and visual biometrics, acoustic tracking systems (help determine the direction of noise and shooting during anti-terrorist operations), automated information search and information reference systems. It is emphasized that an important aspect of the organizational process of investigating these crimes should be the use of public assistance to search for criminals "in hot pursuit", ensuring the security of the scene and trace information before the arrival of the investigative task force or police squad, involving members of the public. search) actions. The expediency of investigators' use of information media resources in the process of investigating crimes is noted and the most common forms of such interaction are singled out.

Key words: crime, terrorism, act, counteraction, forms of interaction, investigative task force, group (brigade) organization of investigation.